

שאו את ראש כל עדת בני ישראל

הרב עויד שוגרמן

משה רבנו הצטווה לספור כל אחד ואחד

אנחנו פותחים עכשיו את ספר במדבר והפרשה מתחילה במניין של בני ישראל:

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינַי בְּאֶהָל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנַיִ בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּה לְצֵאתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לְאֶמְרַת ה' שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֵדֶת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחְתֶּם לְבֵית אֲבֹתְכֶם בְּמִסְפָּר שְׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגִלְגָּלְתֶּם. מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וְיַמְעֵלָה כָּל־יֵצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצַבְאֹתֶם אֹתָהּ וְאֶהְרָן¹."

התורה מפרטת לנו את המניין של כל שבט ושבט – כל אחד מבני ישראל נספר, ואחרי שיש לנו סיכום של כל שבט יש לנו סיכום כללי. רש"י מעיר, על פי המדרש, שזו לא הפעם הראשונה שבה יש לנו מניין:

"מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה, כשיצאו ממצרים מנאן, וכשנפלו בעגל מנאן לידע מנין הנותרים. כשבא להשרות שכינתו עליהן מנאן. באחד בניסן הוקם המשכן, ובאחד באייר מנאם"².

חוץ מהמניינים האלה שמביא רש"י יש עוד מניין נוסף, בסוף הספר בפרשת פנחס. הנצי"ב מסביר את הקיום של שני מניינים שונים שהכינוי של ספר במדבר נקרא על שמם – חומש הפקודים – בכך שתכלית שני המפקדים היא לחלק בין הדור של יוצאי מצרים לבין הדור של באי הארץ. ספר במדבר מסכם את כל תקופת המדבר, אבל למעשה, רובו עוסק בשנתיים בלבד מתוך ארבעים שנות הנדודים במדבר. הוא מדבר בעיקר על השנה השנייה לצאתם ממצרים ועל השנה הארבעים. בשנה השנייה יש לנו את חטא המרגלים ואחריו 38 שנה שבהן אין לנו אירועים שהתורה מספרת עליהם. יש מניין מיוחד של דור יוצאי מצרים ומניין מיוחד של דור באי הארץ. לכל דור יש את התכונות והמעלות המיוחדות לו.

המשמעות של המניין באה לידי ביטוי בניסוח של התורה (במדבר א, א): "שאו את ראש". את נשיאת הראש אנחנו מכירים מהסיפור של פרעה ושל יוסף – "ישא פרעה את ראשך". הרמב"ן (במדבר א ב-ג) כותב על פי המדרש שכאן נתן רמז למשה: "שאם יזכו - יעלו לגדולה, כמה דכתיב ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך. ואם לא יזכו - ימותו כלם, כמה דכתיב (בראשית מ ט) ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ".

הספירה אינה דבר פשוט. בפרשת כי תשא התורה מספרת לנו שכאשר סופרים את בני ישראל צריך לתת כופר לנפשותיהם – מחצית השקל לכפר על נפשותיכם. גם בספירה עצמה – כאשר סופרים דבר מה – בעצם מצמצמים אותו ומגדירים אותו. אנחנו יודעים שאין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין, ופה יש ציווי מיוחד לספירה. בהפטרה (הושע ב, א³) יש לנו את הפסוק "והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר". כלומר, יש ברכה גדולה שלעתיד לא ניתן יהיה לספור את עם ישראל משום שיהיה רבוי גדול. בספירה יש שני צדדים: מצד אחד היא מגדירה ומצמצמת, אבל יש בה גם מובן של חשיבות. כמו בסלנג שבו משתמשים היום, 'אני לא סופר אותך' משמעו 'אני לא מחשיב אותך'. לספור מישו זה להחשיב אותו. אנחנו מתבוננים במניין של בני ישראל על המשפחה ועל השבט ועל כל העם, ולכאורה לא כל כך מעניין אותי האנשים הפרטיים. אבל התורה מצווה במדויק לספור כל אחד ואחד. הרמב"ן מדויק שכתוב "תפקדו אותם" ולא "תספרו אותם", ולפי זה הוא מסביר שהמשמעות היא שהמניין נעשה כמו בפרשת כי תשא שבה נספרו בני ישראל באמצעות הכופר. זאת אומרת, שמצד אחד אנחנו רוצים שתתבטא החשיבות של כל אחד ואחד, אבל מצד שני אנחנו לא רוצים שתתבצע ספירה שהופכת את האובייקטים הנספרים למספר בעלמא.

הרמב"ן מביא את הסיפור של דוד המלך ושואל איך דוד המלך ספר שם את עם ישראל ומביא כמה הסברים. לפי אחד ההסברים שלו, כאשר דוד המלך מנה את ישראל הוא עשה זאת באמצעות מחצית השקל. הסיבה לעונש ולכעס שהיה על דוד בהקשר הזה היה משום שהמניין שם היה שלא לצורך: "כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו, שלא לצורך חסרו, איזה זמן נמנו לצורך בימי משה ובדגלים ובחלוק הארץ, שלא לצורך - בימי דוד".

את העובדה שיש חשיבות לכל אחד ואחד מדגיש הרמב"ן אחר כך בעוד ביטוי מיוחד. אנחנו רואים שאחרי שהתורה מציינת את מניין כל שבט ושבט, היא מציינת גם את המספר הכולל. הוא כותב:

¹ במדבר א, א'.

² רש"י שם.

³ הפטרה במדבר. השנה לא תיקרא הפטרה זו אלא הפטרה 'מחר חודש'.

"הוצרך הכתוב להגיד מספר הכלל לאחר שהגיד הפרטים, כי נצטוו משה ואהרן שידעו מספר מפקד העם, וידעו מספר כל שבט, כי כן דרך המלכים במנותם את העם. ולא הבינותי טעם המצוה הזאת למה צוה בה הקדוש ברוך הוא, כי היה צורך שיתיחסו לשבטיהם בעבור הדגלים, אבל ידיעת המספר לא ידעתי למה צוה שידעו אותו".

על כך הוא מביא כמה הסברים. על פי הסבר אחד – הציווי ניתן כדי להראות את החסד האלוקי, שעם ישראל ירדו 70 נפש למצרים ובתוך זמן קצר התרבו מאוד. הרמב"ן גם אומר רעיון שמזכיר רעיונות מהחסידות ולפיו העובדה שמשה ואהרן הם הסופרים ושכל אחד ואחד נספר בשמו על ידי משה ואהרן – זה עצמו דבר מיוחד. כמו החסידים שעומדים בתור לפני האדמו"ר. "כי הבא לפני אב הנביאים ואחיו קדוש ה' והוא נודע אליהם בשמו יהיה לו בדבר הזה זכות וחיים". מלשון הרמב"ן משמע שכשבני ישראל היו עוברים לפני משה ואהרן, היו צריכים משה ואהרן לשמוע כל שם באופן מפורש. זו כוונתו בכך שמי שנודע להם בשמו "יהיה לו בדבר הזה זכות וחיים". הוא מבסס את דבריו על המדרש רבה: "אמר לו הקדוש ברוך הוא למנותם בכבוד ובגדולה, לכל אחד ואחד, לא תהיה אומר לראש המשפחה "כמה במשפחתך" "כמה בני יש לך", אלא כולהו יהו עוברים לפניך באימה ובכבוד ואתה מונה אותם".

לכל אחד יש חשיבות בפני עצמו. יש עניין לדעת את המספר הכולל של השבטים ואת המספר של כל האומה, אבל יש גם עניין שכל יחיד ייזכר בשמו הפרטי והמיוחד לפני משה ואהרן. נתינת עיניהם עליו לטובה היא זכות, כמו שכותב הרמב"ן.

הדגלים מבטאים את האופי והמטרה הקבוצתיים

הרעיון שמצד אחד יש הסתכלות על הכלל כקבוצה גדולה בעלת יעוד, ומצד שני אנחנו רואים שכל אחד ואחד עומד בפני עצמו, בא לידי ביטוי גם בפרק השני של הפרשה.

בפרק השני מספרת התורה איך סידרו את השבטים לפי דגלים מסביב למשכן. "איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאוהל מועד יחנו"⁴. הרמב"ן מאריך מאוד בהסבר הרעיון של הדגלים – איך הם מסודרים ושכלל שבט יש תכונה ואופי מיוחד ושיש תוכן גם לסידור שלהם – אלו שבטים עומדים ביחד, ובאיזו רוח – מזרח, דרום, מערב וצפון. כל רוח מבטאת תוכן.

"כל דגל יהיה לו מפה צבועה תלויה בו, צבעו של זה לא כצבעו של זה, צבע כל אחד כעין אבנו הקבועה בחשן, ומתוך כך כל אחד מכיר את דגלו, לשון רש"י. וכתב ר"א סימנים היו בכל דגל"⁵.

יש גם צבע מיוחד לדגל, על פי אבני החושן. חוץ מזה יש סימן מיוחד לדגל – צורת אריה לדגל יהודה, צורת שור לדגל אפרים, צורת נשר לדגל דן, צורת אדם לדגל ראובן "עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא", כלשון רמב"ן. יש כאן משהו מיוחד שבני ישראל מסודרים בדגלים באופן שדומה לכרובים שעליהם המרכבה, שמבטאים את הסדר של ההתגלות האלוקית בעולם. בתוך כל המערכת הזאת, שבה לכל שבט יש את האופי שלו וכל דגל שכולל שלושה שבטים עומד ברוח מסוימת, יש מוקד באמצע שמרכז את הכל. כולם מכוונים כנגד המשכן שנמצא באמצע. מצד אחד הם מתאחדים סביב עבודת המשכן, ומצד שני יש לכל אחד את הדרך המיוחדת של הדגל ושל השבט. הרמב"ן מסביר שיש משמעות לחלוקת השבטים לפי הדגלים – לבני לאה, בני רחל ובני השפחות. לכל קבוצה יש את האופי הכולל שלה. בנוסף בשבטים עצמם יש תכונות יחודיות לכל שבט – אחד של בעלי תורה, אחר של בעלי חכמה, בעלי עשירות, בעלי גבורה, בעלי תשובה וכו'.

בני ישראל נתאוו לעשות דגלים כמו מלאכי השרת

הרב זצ"ל, בדרשותיו במדבר שור, מרחיב בנושא הדגלים ומביא מדרש על הפסוק "נרננה בישועתך ובשם אלוקינו נדגול" שעל פיו ראו בני ישראל את מלאכי השרת מצויינים כדגלים ונתאוו לעשות דגלים כמותם, שיהיה להם צביון מיוחד. הרב מסביר שהדגלים של המלאכים משמעותם שיש להם תכונה מסוימת וקבועה. לכל מלאך יש תכונה מסוימת ותפקיד מסוים שנשלח עבורו. למלאכים אין בחירה והם לא יכולים להחליט שהם עושים משהו אחר. מה חסר לעם ישראל שהוא מתקנא במלאכים ורוצה דגלים?

הרב לומד מדברי נפש החיים שהאדם נברא בצלם אלוקים וכולל את כל הכוחות כולם, שלבני אדם יש מגוון רחב של אפשרויות. לכן יש לנו בחירה חופשית לבחור כיצד לפעול בעולם. אדם יכול להחליט שיהיה חקלאי, או כלכלן, או ילמד בישיבה או יהיה רופא. יש הרבה מקצועות ותפקידים, וכל אחד יכול לבחור. אנחנו חופשיים בדבר וזו מעלה גדולה.

⁴ במדבר ב', ב'.

⁵ רמב"ן במדבר ב', ב'.

מצד שני, גם למלאכים יש מעלה שעם ישראל רצה שתהיה גם לו. זה נכון שכל ישראל מצווים ללכת בדרכי התורה, ויש לנו אפשרות לבחור כיצד לעשות את שליחותנו בעולם, אבל יש בנשמה של כל אחד נטייה מסוימת. אין לנו הכרח או הוראה מפורשת באיזה אופן ללכת, אבל יש לנו נטייה, ואת הנטייה הזאת חשוב לשמר. אולי זה מתחבר לנקודה שבה משה ואהרון שסופרים את עם ישראל מסתכלים על כל אדם, ומברכים אותו באופן מיוחד. זה נכון שאתה שייך לעם ישראל, ושייך לשבט מסוים שלכאורה יש לו אופי שכבר יותר מוטבע, אבל בכל אופן אתה אדם פרטי וכזוה יש לך אפשרות לבחור את הדרכים המתאימות לך.

התורה כמסגרת שלמה – קבועה לכל עם ישראל. יש תרי"ג מצוות שמחייבות את כולנו. למלאכים יש סימן מסוים ואופי מסוים שבו הם הולכים, אבל לבני האדם יש בחירה חופשית. שיש לישראל את מעלת הדגלים הכוונה היא שיש להם גם יכולת ללכת בדרך אישית יותר שמתאימה לכל אחד לפי הטבע הנשמתי.

הרב מסביר שכך אנחנו יכולים להבין עוד דבר מעניין על סדר הדגלים המופיע בפרשה. לפי המדרש הסדר הזה מתאים לסדר שבו יעקב קבע לבניו כיצד הם ישאו את מיטתו אחרי מותו. לדברי הרב יש כאן שתי בחינות: יש את הבחינה של יעקב – של האבות המבטאים את הצד הטבעי של עם ישראל ואת הנטייה הטבעית, ויש את הצד של התורה – גם בתורה עצמה נותן משה רבנו מקום לביטוי של הממד הטבעי.

מעלת האדם על המלאכים – יכולת הבחירה

כשחושבים על שני הדברים האלה, מצד אחד יש מניין שמאחד את הכל ומצד שני יש לכל שבט ייחוד מסוים, ולא רק לכל שבט אלא גם לכל יחיד עד שהוא צריך לבוא לפני משה ואהרן שיברכו אותו. יש צד כללי שבו אנחנו משותפים עם כולם, ויש צד פרטי. כיום אנחנו לא יודעים בדיוק מה השבט שלנו, מי שאינו כהן או לוי אינו יודע לאיזה שבט הוא שייך. מצד אחד יש חופש הבחירה – למלאכים יש דגלים ולבני ישראל לא חייב להיות דגל מסוים. אני יכול לבחור לפעול בשבוע אחד כך ובשבוע השני אחרת, בשנה זאת כך ובשנה זאת אחרת. אין דגל מסוים שמחויבים ללכת דווקא בו, אלא יש מרחב גדול של בחירה בדרכי התורה.

אבל משמע שבכל אופן יש צד של מעלה אם אדם זוכה גם לראות את עצמו כחלק מהכלל וגם למצוא את הדרך המתאימה לו. אנחנו מוצאים את זה בהלכות תפילה אנחנו מכירים שיש הרבה נוסחאות של תפילה, כנגד 12 השבטים. כלומר, לכל הנוסחאות יש מקום והן מבטאות דרך בעבודת השם. אנחנו יודעים שגם בלימוד התורה אין אדם למד תורה אלא ממקום שלבו חפץ. אפשר להבין את המילה 'ממקום' כמתארת את הספר המסוים שהוא מעוניין ללמוד. יש לזה גם משמעות של מיקום גיאוגרפי – הוא רוצה ללמוד בשיבת הגולן, או בישיבות טובות אחרות. יש לזה גם משמעות של הרב שממנו הוא לומד תורה.

עצות הגר"א לאדם כיצד למצוא את דרכו הייחודית

בספר משלי יש פרוש של הגר"א כיצד ימצא האדם את הדרך שלו בעבודת ה':

"וסוד העניין של ארבעת הפסוקים (א-ד) הוא: דרך ועצה טובה לאדם, איך להתנהג ולילך ברצונו יתברך. כי לכל אדם ואדם יש לו דרך בפני עצמו לילך בו, כי אין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהם דומים זה לזה, ואין טבע שני בני אדם שווה. וכשהיו נביאים, היו הולכים אצל הנביאים (בראשית כה כב): "לדרוש את ה'", והיה הנביא אומר, על-פי משפט הנבואה, דרכו אשר יילך בה, לפי שורש נשמתו ולפי טבע גופו. וזהו: (משלי טז א): "לאדם מערכי לב" – שלו לא היה רק לערוך לבבו לדרוש את ה' בכל לבבו, "ומה" היה "מענה לשון", על ידי הנביא, איך יתנהג. ומשבטלה הנבואה, יש רוח הקודש בישראל. ואיש – רוחו הוא יודיענו איך להתנהג. ורוח הקודש יש לכל אדם ואדם, אך (תהלים לב ב): "אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עוון ואין ברוחו רמיה" ... ואין ברוחו שום דופי, אז (משלי טז ב): "תוכן רוחות ה'" ו"כל דרכי איש זך בעיניו", וזהו (משלי יט כא): "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום".

בזמן בית ראשון היתה נבואה בישראל והיה אפשר ללכת לנביא. בזמן הזה היה פשוט יותר, כי הנביא אומר לך מה אתה צריך לעשות. אתה לא צריך ללכת להרבה שבו"שים בהרבה ישיבות – הנביא יכול לומר לכל אחד באיזו ישיבה הוא צריך ללמוד. הנביא היה יכול לפתור עבורנו עוד דברים רבים, במציאת הדרך המיוחדת המתאימה לנו ביותר לפעול בעולם.

אבל, משבטלה הנבואה – יש עוד פתרון והוא רוח הקודש שיש בעם ישראל. הוא אמנם אומר שיש אותה לכל אדם, אבל מדגיש שזה לא כל כך פשוט. רוח הקודש היא למי שרוחו נקיה "ומי יאמר זיכיתי ליבי שאין ברוחו רמיה כלל", כלשונו. יש מצב שיש לאדם ספקות ובלבולים ובמחשבה שלנו מתערבבות כל מיני נגיעות. בשל כך, אומר הגר"א שכעת אין לנו

ברירה אלא ללכת בהתמדה בדרך הרגילה והפשוטה של שמירת תורה ומצוות ובתוך המסגרת הזאת כל אחד ימצא את דרכו. אבל האפשרות למצוא את הדרך קיימת רק אם אנחנו נשמור את התורה ונקיים את המצוות:

"וזהו (משלי טז ג): "גול אל ה' מעשיך", כלומר, עכשיו אין לנו להלך בגדולות ובנפלאות, אך לראות שיהיו מעשינו אל ה', היינו לפי רצונו יתברך, וייכוננו מחשבותיך, כלומר בקיום המעשים עצמם, שהם מצוות עשה, וזהירות מלא תעשה, הם ייכוננו מחשבותיך, (משלי טז ד): "כי כל פעל ה' למענהו". כלומר, שעיקר רצון ה' הם התורה והמצוות, וכל מה שפעל - הכל למען ה', שהן מצוות עשה ולא תעשה, תורה שבכתב ותורה שבעל-פה".

אפשר לומר שבאופן מסוים הגר"א מציג בפנינו דרך שבה יש להמשיך לדקדק בתורה ולשמור על המצוות עשה ולא תעשה ומתוך זה נגיע לדרך שמתאימה לנו.

עצת ר' נחמן מברסלב: אמירת תהילים בהתעוררות הלב

ר' נחמן מברסלב אומר בתורה שקשורה לימי ספירת העומר שיש אפשרות למצוא את הדרך המתאימה לכל אחד. לדבריו מ"ט ימי הספירה הם כנגד מ"ט שערי תשובה, שהם כנגד מ"ט אותיות שבשמות השבטים, ושבועות הוא כנגד שער החמישים. עכשיו השאלה היא איך מוצאים את שער התשובה המתאים לי, בזמן שיש מ"ט שערי תשובה. על כך אומר ר' נחמן:

"והנה הכל תפצים לראות את שמך, ואף על פי כן לאו כל אדם זוכה לעשות תשובה. כי יש אחד שאין לו התעוררות כלל לתשובה. ואפלו מי שיש לו התעוררות לתשובה, אינו זוכה להגיע אל האות והשער של תשובה השני לו. ואפלו אם מגיע לשם, יכול להיות שהשער של תשובה סגור. ומחמת כל זה אין האדם זוכה לתשובה. ועל ידי אמירת תהילים, אפלו מי שאין לו שום התעוררות לתשובה, הוא מתעורר לעשות תשובה וגם זוכה על ידי תהילים להגיע אל השער ואות השני לו ולפתח השער".

לפי ר' נחמן, ההתעוררות מעומק הלב שבאה על ידי אמירת התהילים, עוזרת לאדם לא רק להתעורר לתשובה, אלא גם למצוא את שער התשובה המסוים שמתאים לו וגם להיכנס בו על ידי כוונת הלב.

עצת הרב קוק: עיון בכל חלקי התורה

ראינו את הגר"א שמדבר על הליכה בדרך התורה ומצוות כנתיב שמביא את האדם לברר את דרכו, ואת ר' נחמן שמדבר על קריאת תהילים בכוונת הלב כדי שאדם ימצא את שער התשובה המתאים לו. אפשר לראות גם דרך שלישית, שקשורה לאופן לימוד התורה - זו הדרך שמצויה בכתבי הרב זצ"ל. הרב זצ"ל (אגרות ב' רסו, עמ' שד-ה) מדבר על כך שהלימוד של כל חלקי התורה והשיטות השונות והמגוונות בעבודת ה' מביא למציאת החלק השייך לנו. כשאדם מכיר יותר גוונים בתורה - יש בזה גם ערך כללי שמאחד את עם ישראל, משום שכל אחד מכיר את הדרכים של האחרים, ויחד עם זאת מצליח למצוא את הדרך שיותר מתאימה לו:

"מתוך חיבור כל חלקי הטוב אשר לנו מכל הצדדים השונים מאז מקדם ועד הדור האחרון. עבודת הקודש של סלילת הדרך ועשיית הגשרים בין התהומות המפרידים...לאחות את הקרעים ברוח ותולדתה אחויה של האומה בפועל, בשאיפה ברורה למטרה המרכזית תשובתה בחסנה לארצה ..".

הלימוד הזה עושה שתי פעולות: הוא גם מאחד את כל הדגלים סביב מרכז אחד. לכל שבט יש מקום משלו במסע המחנה במדבר, בנחלה בארץ ישראל, אבל כולם פונים אל המרכז המאחד של כולנו. זה מה שנזכה בעזרת השם ביום ירושלים - שהיא הלב של העולם ומאחדת את עם ישראל סביב המרכז של השראת השכינה. עם זה, על ידי שאנחנו מכירים את החלקים השונים - כל אחד יכול למצוא גם את החלק המיוחד ששייך לו.

כך, מצד אחד הוא גם יראה בעין טובה את האנשים האחרים, שהולכים בדרך אחרת, וגם ימצא את הדרך המיוחדת השייכת לו. כדברי בעל התניא בהקדמה לספר התניא, שזהו הפירוש לתפילה "ותן חלקנו בתורתך". לכל יהודי יש את האות המיוחדת לו בתורה, אבל צריך להתפלל על זה שנמצא ושנגיע אל האות המיוחדת שלנו, כי יש בתורה דרכים רבות ועל כל אחד ואחד למצוא את הדרך והחלק שמיוחד לו. שנזכה כולנו שהקדוש ברוך הוא יתן חלקנו בתורתו.

מדי שבוע ביום שני מתקיימת בביהמ"ד של "שיבת הגולן" שיחה כללית, העוסקת בתורת המידות ובנפש האדם, חיזוק בלימוד תורה ועבודת ה'.
להבדיל משיעורי האמונה העוסקים בעיונים מהותיים וכלליים מתורת מרן הרב וכתבי ראשונים, שיחה זו הינה בעלת גוון מוסרי, ועניינה בהדרכות רוחניות, הנגזרות מן המבט האמוני, ושופכות אור על דרכי הרוחניות של בן תורה בדורנו.
תמלול ועריכה: איציק וולף | אינטרנט: הראל כהן ודביר יקותיאל | צילום: איתמר הר-טוב